

Ἡ Εἰκόνα τῆς Θεοτόκου

Ἡ ἐμφάνιση τῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου στήν Ἐκκλησία εἶναι πολύ παλαιά καί ἤδη στίς κατακόμβες ὑπάρχουν παραστάσεις εἴτε συμβολικές εἴτε σέ ἀπλές γραμμές, γραφήματα, πού ἐμφανίζουν τό πρόσωπο τῆς Παναγίας. Οἱ παραστάσεις αὐτές εἶναι λιτές καί δέν διεκδικοῦν κάποια καλλιτεχνική πρωτοτυπία καί ἀξιολόγηση. Στίς ἐποχές ἐκεῖνες, λόγω τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν πού ἐπικρατοῦσαν, δέν ὑπῆρχε ἡ πολυτέλεια γιά καλλιτεχνικές συνθέσεις, ὅπως θά συμβεῖ στίς κατοπινές ἐποχές. Ἐκεῖ τότε, κυριαρχοῦσε ὁ τύπος τῆς «*Δεομένης*» (*oranta, Maria orans*), ὅπου λιτά ἡ Παρθένος Μαρία ζωγραφίζεται σέ ὄρθια στάση, «*κατ' ἐνώπιον*», καί ὁψώνει δεητικά τά χέρια της.

Ἡ Ὁρθόδοξη τέχνη δέν κάνει τίποτε ἄλλο, παρά νά ἐμφανίσει μέ τόν χρωστήρα της ὅσα ἡ θεολογία τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου διδάσκει, ὅσα τό δόγμα τῆς Ἐνσαρκώσεως ἀναφέρει. Ἡ Εἰκόνα τῆς Βρεφοκρατούσας δέν θέλει ἀπλά νά κάνει τή διαφήμιση τῆς κόρης τῆς Ναζαρέτ, ἀλλά νά καταδείξει τή σωστική μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι αὐτή ἡ κόρη «*εὗρε χάριν παρά Θεῶ*» (Λουκ. 1, 31) καί «*περιβεβλημένη τήν θείαν χάριν, τοῖς ὄμμασιν ἀγιολαμπῆς καί ... ὅλη καλή*» κατά τόν ἅγιο Θεόδοτο ἐπίσκοπο Ἀγκύρας (Ε' αἰ.), γέννησε τόν Σωτήρα καί ἔτσι προβάλλεται ἀπό τήν τέχνη τῆς Ἐκκλησίας, ὁποία ἔρχεται μέ σειρά της νά μεταλαμπαδεύσει στήν λατρεία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλά καί στήν προσωπική τοῦ καθενός μας προσευχητική στάση τό γεγονός «*ὅτι Θεός ἀνθρώποις παραγίνεται*» ὄχι θεωρητικά, ἀλλά ἀπτά, τόν ἀγγίζουμε, τόν πλησιάζουμε, τόν ζοῦμε, γίνεται δικός μας καί ἐμεῖς δικοί του.

Σταθμό ἀναμφισβήτη στήν ἀνάπτυξη τῆς σχετικῆς Θεομητορικῆς εἰκονογραφίας διαδραμάτισε ἡ Γ' Οἰκουμένη (431μ. Χ.) καί στήν ὁποία ἀνακηρύσσεται ἡ ἀειπάρθενος Μαρία, ὡς ἡ «*ὄντως Θεοτόκος*», μέ ἄμεσο ἐπακολούθημα νά ἀναπτυχθεῖ τόσο ἡ θεολογία, ὅσο καί ἡ εἰκονογραφία τοῦ Θεομητορικοῦ Προσώπου. Στίς παραστάσεις, εἰκόνες, ἀρχίζει σταδιακά ἡ ἐμφάνιση τῆς Παναγίας μέ τό «*Θεῖον Βρέφος*». Ἀρχίζει νά ἀναπτύσσεται ὁ λεγόμενος κύκλος τῆς «*Βρεφοκρατοῦσης Παναγίας*», μέσα ἀπό τόν ὁποῖο τονίζονται: καί τό γεγονός τῆς σαρκώσεως τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ, καί ὁ ρόλος τῆς Μαρίας ὡς «*Θεοτόκου*», πού δείχνει στόν κόσμο, στόν ἄνθρωπο, τό μυστήριο τοῦ σαρκωμένου Θεοῦ.

Ἡ Ὁρθόδοξη τέχνη δέν κάνει τίποτε ἄλλο, παρά νά ἐμφανίσει μέ τόν χρωστήρα της ὅσα ἡ θεολογία τοῦ προσώπου τῆς Θεοτόκου διδάσκει, ὅσα τό δόγμα τῆς Ἐνσαρκώσεως ἀναφέρει. Ἡ Εἰκόνα τῆς Βρεφοκρατούσας δέν θέλει ἀπλά νά κάνει τή διαφήμιση τῆς κόρης τῆς Ναζαρέτ, ἀλλά νά καταδείξει τή σωστική μεγάλη ἀλήθεια, ὅτι αὐτή ἡ κόρη «*εὗρε χάριν παρά Θεῶ*» (Λουκ. 1, 31) καί «*περιβεβλημένη τήν θείαν χάριν, τοῖς ὄμμασιν ἀγιολαμπῆς καί ... ὅλη καλή*» κατά τόν ἅγιο Θεόδοτο ἐπίσκοπο Ἀγκύρας (Ε' αἰ.), γέννησε τόν Σωτήρα καί ἔτσι προβάλλεται ἀπό τήν τέχνη τῆς Ἐκκλησίας, ὁποία ἔρχεται μέ σειρά της νά μεταλαμπαδεύσει στήν λατρεία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, ἀλλά καί στήν προσωπική τοῦ καθενός μας προσευχητική στάση τό γεγονός «*ὅτι Θεός ἀνθρώποις παραγίνεται*» ὄχι θεωρητικά, ἀλλά ἀπτά, τόν ἀγγίζουμε, τόν πλησιάζουμε καί τόν ζοῦμε, γίνεται δικός μας καί ἐμεῖς δικοί του.

Τύποι τῶν Θεομητορικῶν Εἰκόνων

Μετά τίς δυσκολίες τῶν πρώτων χριστιανικῶν αἰῶνων καί ὅταν ἀρχίζει σταδιακά νά ἀναπτύσσονται οἱ διάφοροι τομεῖς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὀργανισμοῦ. Ἐνας χῶρος πού σταδιακά κατακτοῦσε θέση στό χῶρο τῆς λατρείας καί τῆς ἐκκλησιαστικῆς τέχνης ἦταν ἡ ἀγιογραφία. Στήν ἀρχή ὁ φόβος μήπως ἡ παρουσία τῶν εἰκόνων ὀδηγήσει σέ εἰδωλολατρικές καταχρήσεις, δέν ἄφηνε περιθώρια γιά νά πάρει ἡ εἰκόνα τή θέση της στόν ἐκκλησιαστικό χῶρο. Σέ κάποιες κατά τόπους Ἐκκλησίες μετά τήν ἀνεξιθρησκεία τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου εἶχαν ἀρχίζει νά ζωγραφίζονται θέματα Γραφικά, ἀλλά μετά τήν Γ' καί Δ' Οἰκουμενικές Συνόδους 431 καί 451 ἀντίστοιχα, ἡ Εἰκόνα μπαίνει γιά καλά στήν ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Πολλοί ἀπό τούς μεγάλους Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Μέγας Βασίλειος, Θεόδωρος Στουδίτης, Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός κ. ἄ, ἔχουν δώσει τό θεολογικό ὑπόβαθρο γιά τήν ἀνάπτυξη καί τήν ἐπέκταση τῆς εἰκόνας μέσα στήν Ἐκκλησία.

Ἀσφαλῶς ἡ Εἰκονομαχία καί ἡ νίκη τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἀλήθειας (8^{ος} αἰ.), ἀρχίζει μιά περίοδος ἀκμῆς καί ἡ εἰκόνα μπαίνει καί στό σπίτι τοῦ τελευταίου χριστιανοῦ. Ἄπειρες εἶναι οἱ Εἰκόνες πού ἀγιογραφοῦνται. Ἡ Παναγία καί ἡ εἰκόνα της γίνεται ὅ,τι προσφιλέστερο στό καθε χριστιανό. Αὐτή ἡ ἔκρηξη δημιουργεῖ καί εἰκονολογικούς τύπους. Οἱ Θεομητορικές Εἰκόνες ἐντάσσονται στούς ἐξῆς τύπους:

α) **τῆς Δεομένης**. Ἡ Παναγία μόνη, δίχως τό θεῖο Βρέφος, σέ στραμμένη σέ πλάγια στάση δέεται πρός τόν Υἱό καί Θεό της. Στό τύπο τῆς «Δεομένης» πού εἶναι σταμμένη πρός τόν Χριστό ἐντάσσεται καί ὁ τύπος τῆς λεγομένης «Παρακλήσεως» ἢ «Παρακλητικῆς».

β) **τῆς Πλατυτέρας**. Εἶναι ἡ μορφή τῆς Παναγίας πού ἀγιογραφεῖται στό τεταρτοσφαίριο τῆς κόγχης τοῦ ἀγίου Βήματος. Ἡ ὀνομασία προέρχεται ἀπό τό γνωστό ὕμνο «*Ἐπί σοί χαίρει*» στόν ὁποῖο ἀκούγεται «*τήν γάρ σὴν μήτραν θρόνον ἐποίησε καί τήν σὴν γαστέρα πλατυτέραν οὐρανῶν ἀπειργάσατο*». Ἡ Παναγία εἰκονίζεται ἄλλοτε σέ ὄρθια στάση, ὀλόσωμη νά κρατεῖ τόν Χριστό ἢ κατά τό ἄνω ἥμισυ νά φέρει τό Χριστό ἐγκόλπιο καί νά ἐκτείνει τά χέρια της καί νά σκεπάζει ὅλο τόν κόσμο. Ἄλλοτε πάλι ἐνθρονη νά κρατεῖ τόν Χριστό στά γόνατά της, δεξιά καί ἀριστερά νά στέκονται δεητικά οἱ Ἀρχάγγελοι Μιχαήλ καί Γαβριήλ, ὅπως φαίνεται ἱστορημένη καί στό Ναό μας.

γ) **τῆς Ὁδηγήτριας**. Εἶναι ὁ πιό εὐρύτερα θεομητορικός ἀγιογραφικός κύκλος. Ἡ Παναγία εἰκονίζεται σέ μπουῖστο, (ἀπό τό κεφάλι μέχρι τή μέση), καί κρατεῖ τό βρέφος Χριστό μέ τό ἀριστερό χέρι, ἐνῶ τό δεξιό χέρι τό ὑψώνεται μέχρι τοῦ στήθους, (ἀργότερα μπῆκε καί ὁ τύπος τῆς δεξιοκρατοῦσας). Τά πρόσωπα μητέρας καί βρέφους δέν ἐφάπτονται. Ἡ ὀνομασία προέρχεται ἀπό τήν πρώτη εἰκόνα αὐτῆς τῆς μορφῆς πού ὑπῆρξε στή Μονήτῶν Ὁδηγῶν στήν Κωνσταντινούπολη. Τήν θεωροῦσαν ὡς τό «Παλλάδιον» τῆς Βασιλεύουσας, καί τήν λιτάνευαν σέ κάθε εὐχαριστιακή ἢ ἱκετευτική περίσταση. Ἡ Εἰκόνα αὐτή τήν θεωροῦσαν ἔργο τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκά.

δ) **τῆς Ἐλεούσας ἢ Γλυκοφιλούσας**. Προέρχεται ἀπό μιὰ σύνθεση πού φαίνεται ἡ στοργή τῆς Μεγάλης Μάνας πρὸς τὸν Υἱὸν καὶ Κύριό της. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ δείχνει τὴ μητρικὴ στοργὴ καὶ εἰκονίζεται ἡ μορφή τῆς Παναγίας σὲ μελαγχολικὸ ὕφος, ὁραματιζομένη τὰ μελλούμενα. Τὸ Βρέφος Χριστὸς ἀσπάζεται μὲ μιὰ ἄρρητη γλυκύτητα τὸ μάγουλο (παρειά) τῆς Παναγίας Μητέρας Του.

ε) **τῆς Γαλακτοτροφούσας**. Ἡ Θεοτόκος εἰκονίζεται νὰ θηλάζει, νὰ προσφέρει ἀπὸ τὴ θηλή τοῦ ἐνὸς μαστοῦ γάλα στό Βρέφος Χριστό. Ἐδῶ σ' αὐτὴ τὴ σύνθεση συμπλέκεται τόσο ὁ ἀγιογράφος, ὅσο καὶ ὁ ὕμνογράφος νὰ στέκονται σὲ ἀπορία καὶ νὰ τὴν ἐκφράζουν ὁ μὲν μὲ τὸν χρωστήρα καὶ ὁ ἄλλος μὲ τὴν κιθάρα τῆς μελωδίας, «*πῶς ἐκ μαζῶν σου γάλα βρύεις Παρθένε; πῶς τρέφεις τὸν τροφέα τῆς κτίσεως;*». Μιὰ πολὺ χαρακτηριστικὴ εἰκόνα Γαλακτοτροφούσης φυλάσσεται στὴν Ἱερά Μονὴ Γρηγορίου στό Ἅγιο Ὄρος.

στ) **τῆς Παναγίας τοῦ Πάθους ἢ Ἀμόλυντης**. Στόν εἰκονογραφικὸ αὐτὸ τύπο βρίσκει τὸ κορύφωμά της ἡ θλιβερὴ ἔκφραση τῆς θλίψεως γιὰ τὸ μελλούμενο πάθος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ Παναγία κρατεῖ στὴν ἀριστερὴ ἀγκαλιά καὶ μὲ τὸ δεξιὸν χέρι κρατεῖ καὶ τὰ δύο χεράκια τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Χριστὸς ἔχει στραμμένο τὸ βλέμμα του πρὸς τὸν εἰκονιζόμενο στό ἄνω ἄκρο Ἀρχάγγελο Γαβριήλ, πού κρατεῖ τὸν Σταυρό, ἐνῶ ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ στό ἄλλο ἄκρο κρατεῖ κι αὐτὸς τὰ σύμβολα τοῦ Πάθους, τὴ λόγχη καὶ τὸν σπόγγο.

Αὐτοὶ εἶναι οἱ κυριότεροι εἰκονογραφικοὶ κύκλοι τῆς Θεομήτορος, στοὺς ὁποίους οἱ ἀγιογράφοι ἀνάλογα δημιουργοῦν καὶ ἄλλες εἰκονογραφικὲς συνθέσεις.